

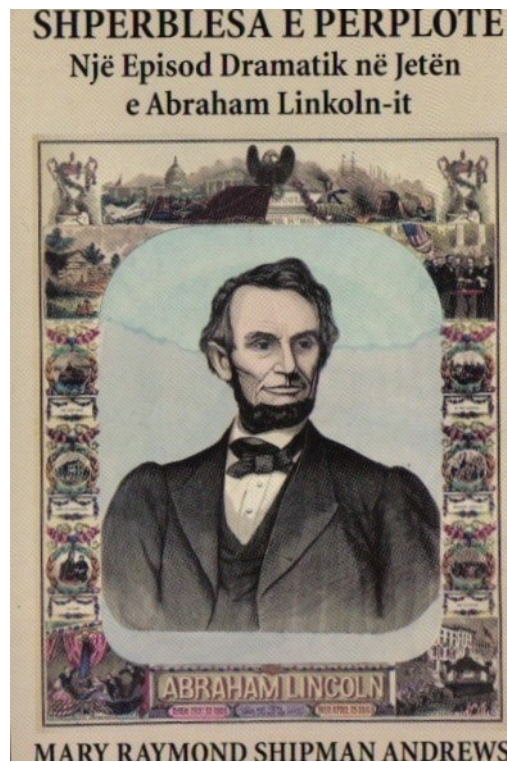
Po e përcjell këtë libër për lexuesin e Gazetës Kritika
për të kuptuar arsyen përse
ne shqiptarët besojmë tek SHBA-të dhe tek
idealet e saj të lirisë
Linda

SHPËRBLESA E PËRPLOTË

Një Episod Dramatik në Jetën e Abraham Linkoln-it

E shkroi
MARY RAYMOND SHIPMAN ANDREWS

E përkëtheu nga Inglishtja
C.A.CHEKREZI
1926

ABRAHAM LINKONL-I
dhe
DHE LIGJËRATA E GETTYSBURG-UT

Shënime të Përkëthyesit

Disa dit më parë se t'i hipnja vaporit për t'u kthyer në Shqipëri këtë herë, m'arrijti n'adresën time në New-York një librezë e vogël me titullin "**The Perfect Tribute.**" Librëza, e shkruar prej autoreshës së njohur mirë n'Amerikë, zonjës Mary Raymond Shipman Andrews, më dërgohej si dhuratë përcjellëse prej zonjës Gertrude M. S. McClintock, një nga studenteshat e mia në kursin e Theorive Politike që dhashë n'Universitetin National të Washington-it në vitin 1924-1925.

S'ka dyshim që zonja Mc Clintock vinte me idenë që do të këndoja librëzën udhës së gjatë që kisha përpara. Por, udhëtimi plot ngjarje të kujtushme, si me det edhe me tokë, arrijtja në Shqipëri pas një mërgimi të gjatë, pritja gazmore nga miq dhe farefis, pjekja dhe çmallja me shokë të vjetër, e bënë kohën të rriedhë me ëmbëlsinë qetësore të muzikës së jazit që këndon përpara shtëpisë sime në fshat. Dhe tërë këtë kohë, librëza po rrinte e harruar, e pakënduar. Më në funt, e hapa t'i heth një sy kur ardhja në Tiranë, për herën e dytë, kur, midis bukurive natyrale të pa-shoqta dhe vapës dhjamë-shkrinjëse të kryeqytetit, kisha nisur të velem me praktikimin e këshillës lazzarone "*dolce far niente*"¹. Se ahëre më morri malli që të leçit diç gjë në gjuhën anglishte, me shpresë se tingëlli i saj energji-ngjallës munt të zgjonte së-rish në mua dëshirën për punë.

Dhe mrekullia që prisnja ngjau me të vërtetë. Vakësia, gjysmë e këndëshme dhe gjysmë e mërzitur, në të cilën e kish hedhur shpirtin tim atmosfera e qetë, e ngeshme dhe e çkujdesur u tret me këndimin e faqëve të para të librezës. Shtylli elegant, bukuria e fjalëve, vargimi i këndëshëm i mëndimeve, zotësia e shpërfaqjes së tyre, pënda e mprehur dhe e stërhollë e shkrimtares plot shpirt dhe imagjinatë, kapnë edhe shpirtin tim në leqet e tyre t'argjentë.

Por, përveç këtyre cilsive të ralla të kësaj vepre, hasa ne 'të edhe dy subjekte që kishin tërhequr vërejtjen dhe interesin tim që në kohën q'isha student n'Amerikë: personaliteti aqë i këndëshëm sa edhe dramatik i Abraham Linkonl-it, i çunit të lindur e të rritur në një kasolle prej drasash në një pyll të Shtetit Kentucky që të bëhëj më von President i Amerikës në kohën më të kritikëshme për Shtetet e Bashkuara; dhe ligjëratat e bujëshme që dha Presidenti-dëshmor në

¹ Lazzaronët, lypësit e lumur të Napolit, kanë gjetur shijën e përplottë të jetës në dergjien e çkujdesur dhe në mefshtësinë më të plottë, si tregon edhe kryefjala e tyre që ka kuptimin se "s'ka gjë më t'ëmbël se sa të mos bënë gjë njeriu."

fushëbetejën e Gettysburg-ut. E vërteta është q'ajo ligjëratë mallëngjyese q'është monumenti më i math i madhërisë së tij shpirtërore, më kish tërhequr aq shumë sa e përkëtheva në gjuhën shqipe, shtatë vjet më parë, dhe e përmbloodha në librin "Letra, Shkresa, Fjalëtore", të botuar në Boston.

Dhe tani që gjenja të bashkuar tre elemente nga më të çmuarët – personin e Linkoln-it të math, ligjëratën e tij më të famëshme, dhe pëndën artistike të zonjës M.R.S. Andrews – dhe të lidhur në një romancë të gjallë e dramatike, a munt të gjendej nonjë fuqi që të munt të më ndalonte në punën e përkëthimit në gjuhën shqipe të librezës "The Perfect Tribute?"

Së, kryepari, Abraham Linkoln-i është një nga fytyrat e pavdekëshme në historinë, jo vetëm t'Amerikës, po edhe të njerëzimit të tërë. Se tani që muarr funt, pas më tepër se gjysmë shekulli, polemikat e vrerta të Luftës Civile t'Amerikës dhe u zbutnë gjakrat, Linkoln-i nderohet aqë prej përkrahësve të tij sa edhe prej atyre q'iu përgjegjnjë zgjedhjes së tij si President me shpalljen e një lufte vëllavrasëse. Dhe sot emri i tij lavdërohet an' e mb'anë Amerikës së madhe si emri i njeriut më të math që ka nxjerrë ay vënt, ndofta më i math edhe nga George Washington-i, Kryekumandanti i ushtërisë në Luftën e Independencës (1776-1783) dhe President i parë i Shteteve të Bashkuara.¹

Dhe nuk është aspak zor që të kuptohen arësyet e famës së madhe të Linkoln-it. Djalëria e tij është e mbuluar me errësirën e varfërisë. I lindur, nga një atë pa farë prokopië, në një kasollë prej dhogash në një pyll të Shtetit më t'egër t'Amerikës, Kentucky, - ku njerëzia brithnin gjer die me pushkë më krahë dhe me kobure në bres, ku agjentët e qeverisë priten disa herë, edhe sot, me batarë plumbash, ku të marret e gjakëve s'është shojtur edhe, me një fjalë, një vënt ku munt të nxjerrë njeriu mallin për Shqipërinë – Linkoln-i rrojti më parë jetën e ashpër të malësorit. Pas të thënave të tij, e vetëma dritë që ndritonte udhën e errët të jetës së tij ish dashuria e bukur e nënës së tij, Nancy Hanks; dhe më von, kur ay arrijti shkallët e madhërisë, tha herë pas here që çdo gjë ia detyronte nënës së tij.

Dhe me të drejtë. Sepse i biri i Nancy Hanks-it kish qënë, që në foshnjëri, një nga ato fëmijë për të cilët thuhet se vetëm nëna e tyre i do. I shëmtuar në fytyrë, i pahirëshëm në lëvizje, i pashëndetshëm në trup, Linkoln-i, si djalosh, nuk tregonte asnjë shënjë se do t'arrinte moshën e burrërisë, dhe aspak që do t'arrinte në nonjë shkallë të naltë. Po kujdesi plot dashuri i Nancy Hanks-it i bëri të mundura që të dyja. Me ndihmën dhe enkurajimin e saj, Linkoln-i morri mësimet e para nga Bibla, nga Prallat e Aesop-it, nga këndimi i Robinson Crusoe's dhe i jetës së Washington-it; se ku munt të gjente në Kentucky-in e egër shkolla të rregullshme? Dhe gjithë n'atë kohë, Linkoln-i ish i detyruar të punonte si punëtor i dorës, dhe të sprovonte çdo lloji punë nga e cila munt të nxirte bukën me djersën e vet. Duke u hedhur nga punë në punë, Linkoln-i sprovov edhe jetën ushteriake, ku influenza e miqve dhe shtati i tij i math e rekomanduan për gradën e kapitenit të rezervës, vetëm e vetëm që të dilte i çnderuar nga ay shërbim; një herë u degradua sepse, në qejf e sipër, zbrazti një kobure natën afër kampit, duke e bërë tërë kampin të ngrihej më këmbë; dhe një herë tjetër se ish dehur tërë kompania e tij, bashkë edhe me atë vetë. Në jetën e pastajme edhe Linkoln-i

¹ Polemikat e helmuara q'u bënë rreth emrit të Linkoln-it po përsëriten edhe sot n'Amerikë rreth emrit të Woodrow Wilson-it, dhe vëndi i tij në historinë e Amerikës dhe të botës mbetet në dyshim, nga kundrështimet e tërbuara të përkrahësve dhe të kundrështarëve të tij. Disa nga kundrështarët e tij thonë që Wilson-i morri nëpër këmbë interesat e Amerikës për të fituar një famë të përbotëshme.

tallej me karrierën e tij ushtariake, se kish dhuratën e rallë të talljes së hollë, tallje të drejtuar edhe kundër vetes së tij.

Kur kapërxeu të njëzet vjetet hyri si shkronjës në zyrën e një miku të tij avokat, dhe me ndihmën e tij iu vu studimit të Ligjeve, dhe shumë shpejt u pranua si avokat, ndonse nuk e pa kurrë derën e nonjë shkolle të Drejtësisë. Shumë më vonë kish për të fituar një famë të madhe si avokat; një nga gjyqet më të famshëm që fitoj ish kur shpëtoj nga litari të pandehurin për vrasje William "Duff" Armstrong kur hodhi poshtë dëshmimin e dëshmuësit më me rëndësi i cili vërtetohet me be q'ë kish parë të pandehurin të goditte viktimën në dritën e hënës midis 10 e 11 të natës. Linkoln-i nxorri përpara gjykatores një kalendar me anën e të cilit provohej q'atë natë nuk kish hënë.

Po në krye të karrierës së tij si avokat, mëndja e tij ish edhe e pashtruar. Shumë shpejt e mbylli zyrën dhe i hyri politikës. Më 1832 vuri kandidaturën për pjesëtar në Legjislaturën e Shtetit Illinois; nuk fitoj dhe hapi një dyqan fshati me një mikun e tij, William Beery. Shpejt, përsëri, dyqani dha falimenton se Beery rrinte tërë ditën i pirë, dhe Linkoln-i dergjej mi arkat duke kënduar gazeta, pralla dhe romanca në vent që të shiste djathë e kripë. Me fjalët e tija puna e tij për shumë kohë i sillte aqë fitim "sa të mbante trupin dhe shpirtin tok."

Dhe në kohën që Linkoln-i po u merrte shijën punëve të ndryshme, Shtetet e Bashkuara po i afroreshin një krize të madhe që kanoste Bashkimin e Shteteve. Ish kriza e skllavërisë s'Afrikaneve të zinj që njihen më mirë me emrin "Negrë." Që në kohën q'Amerika gjendej nënë qeverimin e Inglisë, tregëtarët e kriesave njerëzore, të bardha, të zeza dhe të verdha, turreshin me aniet e tyre në bregdetin e Afrikës, rrëmbenin nëgret e mjerë dhe ua shisnin pronjëtarëve të mëdhenj të sherave të pjesës jugore të Shteteve të Bashkuara. Ajo pjesë njihet më mirë nënë emrin "Sud" për t'ë çquar nga pjesa e veriut që thuhet "Nord." Dhe arësya për të cilën negrët shiteshin si skllavë në Sud vetëm, e jo edhe në Nord, është që Negrët, të mësuar vetëm në klimën e nxehtë t'Afrikës, munt të rronin vetëm në vëndet e ngrohtë të Sud-it, kurse vdisnin si miza në klimën e ftohtë të Nord-it.

Me këtë mënyrë, skllavëria e negrëve e ndau Amerikën në dy pjesa, dhe që në fillim të jetës independente të Shteteve të Bashkuara çështja e skllavërisë mbeti si një plagë e hapur dhe e pashëruarshme. Me kohë duall në Nord riformatorë të zjartë që dënonin skllavërinë si një institutë kundra besimeve të Krishterimit dhe dritës së qytetërimit. Me fjalë gjak-ndezëse përshkruanin, me shtyp e me gojë, vojtjet e Negrëve që përdoreshin në Sud në vënt të kafshëve, në disa rasje më keq edhe nga kafshët, vetëm e vetëm që të zotërit e tyre të munt të rronin një jetë të ngeshme aristokratike. Me kohë, prapë, fabrikantët edhe të zotërit e dherave të Nord-it nisnë t'ankohen se nuk haheshin dot me fabrikantët dhe të zotërit e dherave të Sud-it, me që këta të funtmit i punonin fabrikat e dherat e tyre me skllavë, pa nonjë pagesë, kurse ata të Nord-it ishin të shtrënguar t'i paguanin shtrenjt punëtorët e tyre. Kështu, në pikëpamjen filantropike të dëshirës për të funduar skllavërinë u shtua edhe pikëpamja e interesit.

Për këtë arësye, filloj në Nord një lëvizje e madhe për të prishur krejt skllavërinë dhe për të liruar tërë skllavët. Nga gjith' anët e Nord-it i vinin Qeverisë Federale në Washington – q'është qeveria e përbashkët e Shteteve të Bashkuara, sicili nga të cilët Shtete ka edhe një qeveri të tijne të veçantë –

kërkesa të zjarta për të marrë me një herë masat e duhura që t'i jepej funt skllavërisë.

Dhe ahëre ngriti kryet e saj të helmuar një çështje politike fort e koklavitur: me ç'të drejtë munt të ndërhynte Qeveria Federale për t'i dhënë funt skllavërisë në piesën jugore t'Amerikës? Kushtetuta Federale, që numëron një-nga-një fuqitë dhe të drejtat e shkëputura nga Shtetet e veçantë e të dhëna Qeverisë Federale në kohën kur u themelua lidhja e Shteteve të Bashkuara, më 1789, nuk e kujtonte skllavërinë. Përandaj, të zotërit e skllavëve në Sud ngulnin këmbë që Qeveria Federale s'kish aspak të drejtë të përzejhej në punën e skllavërisë; dhe në ish se, e shtrënguar nga Nordi, përzejhej n'atë çështje, ahëre Shtetet e Sud-it kishin të drejtë të ndaheshin nga Nord-i dhe të formonin një lidhje të re Shtetesh. Nga ana tjetër, populli i Nord-it ngulte këmbë që lidhja e Shteteve të Bashkuara, e themeluar më 1789, ish një lidhje e pandarëshme, dhe çdo njeri që kuxonte të kërkonte shpërndarjen e saj ish tradhëtor i "kombit". Dhe pikërisht, shamata më e madhe bëhej rreth fjalës "komp"; se ata të Sud-it thoshin që populli i Shteteve të Bashkuara nuk përbënte një "komp", por vetëm një "lidhje shtetesh independentë" që munt të çbashkoheshin, përsëri, duke prishur atë lidhje, si pas dëshirës së tyre.

Këjo grindje e madhe mi çështjen e skllavërisë dhe të drejtave shtetnore po rreptësohej dita me ditën kur morri piesë në 'të i vetë-rrituri politikan, Abraham Linkoln-i; dhe me të hyrë në luftën politike, ay u deklarua partizan i kërkimit që t'i jepej funt skllavërisë, dhe që Qeveria Federale, si përfaqësuese e "kombit Amerikan" kish të drejtë që t'i jepte funt.

Zëmra e tij tronditej nga vojtjet e Negrëve, dhe ay tronditte shpirtin e popullit me fjalët e tij mallëngjyëse n'interes të skllavëve; se me mundimet e tij të veçanta kish arrijtur njëmënt që të njihej si orator i shënuar. Dhe oratoria e tij ish një lloj oratorie që vinte drejt në zemrën e dëgjuesve, oratori jo shkollare, por, populllore.

Më në funt, zihja mi çështjen e skllavërisë arrijti kulmin e saj në vitin 1860 kur do të bëheshin zgjedhjet për President të Shteteve të Bashkuara. Amerika e tërë zjente dhe valonte me kundrështimet e tërbuara të Nord-istëve dhe Sud-istëve. Dhe nga mezi i asaj zallahie u çqua zëri i Abraham Linkoln-it që kërkonte fundjen e një turpi për Amerikën dhe për qytetërimin e racës së bardhë. Ay zotohej se po të zgjidhej President, jo vetëm që do t'i jepte funt skllavërisë, por edhe që do të provonte se lidhja e Shteteve të Bashkuara ish një lidhje e pandarëshme.

Nord-i e pranoj si kandidat. Dhe Sud-i la të kuptohej botërisht se po të zgjidhej Linkoln-i President, Shtetet e Sud-it do të hiqeshin nga lidhja e themeluar më 1789 dhe do të formonin një lidhje të re, të tyren.

Me shumicën e votave, Abraham Linkoln-i u zgjodh President i Shteteve të Bashkuara, dhe me katër të Marsit, 1861, u vendos në Shtëpinë e Bardhë në Washington.

Një muaj më von, Sud-i u nda nga lidhja e Shteteve të Bashkuara, formoj një lidhje të re me emrin "Konfederatë e Sud-it" dhe filloj nga lufta duke qëlluar me top flamurin e Shteteve të Bashkuara që valonte mi fortesën Sumter.

Kështu nisi Lufta Civile vëllavrasëse që solli shkatërim për tërë Amerikën, me gjithë përpjekjet e Abraham Linkoln-it që të mos vinte puna në luftë. Përrjashta lufta dukej sikur bëhej vetëm për çështjen e skllavërisë, po në rrënjët e saj fshihej idea e nacionalizmit, sepse Shtetet e Sud-it kërkonin për çdo Shtet të

veçantë një liri më të madhe se sa munt t'u jepej pa marrë nëpër këmbë parimin e "bashkimit kombëtar." Dhe Abraham Linkoln-i qëndronte për një bashkim kombëtar, më tepër se për çdo gjë tjetër.

Që të dy anët lëftuan me tërbim në të katër vjetet që mbajti lufta (1861-1865). Por, në Nord, mjerimet dhe mizorit' e luftës u pakësuan, gjer më një pikë, prej dhëmshurisë s'Abraham Linkoln-it, se mëshira dhe dashuria e tij si për Nord-in ashtu edhe për Sud-in, ishin të njëshme. Syt' e tij të thelluar nga meraket dhe nga barra e rëndë që kish lëshonin lot për të vdekurit dhe të plagosurit e të dy anëve.

Dhe shpirti i tij i math s'munt të gjente një çfaqje më të mirë se sa në ligjëratën e Gettysburg-ut, e cila është thema e romancës "The Perfect Tribute" të zonjës M.R.S. Andrews.

Beteja e madhe që ngjau në Gettysburg, një fshat i vogël afër Harrisburg-ut, kryeqytetit të Shtetit Pennsylvania, mbajti që më 1 gjer më 3 të Korrikut, 1863. Mbaroj me fitimin e plottë t'ushtërisë së Qeverisë Federale, pasi u vranë 30,000 Sudistë dhe 23,000 Nord-istë. Me këtë fitim shpëtoj Nord-i nga shkelja e Sud-istëve, dhe balli i luftës u transferua në Shtetet e Sud-it, ku përpjekje dhe beteja të tjera të mëdha vazhduan edhe për dy vjet të tjera, gjersa në Prill, 1865, ushtëria e Sud-it u shtrëngua të jepej pa kondita.

Kështu Sud-i u munt, bashkimi i Shteteve të Bashkuara u përmbajt, sklllevët e zes u liruan dhe u pranuan si qytetarë amerikanë në një shkallë me të bardhët, dhe e drejta për të cilën qëndroj Abraham Linkoln-i triumfoj më në fund.

Por, për fat të zi, Linkoln-i s'rrojti mjaft sa të gëzonte bashkimin e rilindur t'Amerikës. Disa pak ditë pasi u mbarua lufta, një Sud-ist i çmëndur pandehi se merrte gjakun e vëndit të tij të mundur duke qëlluar me revole, brënda në theatron Ford të Washington-it, shpëtimtarin e bashkimit t'Amerikës dhe lirimtarin e racës së zezë. I madhi e i adhuruari Abraham Linkoln dha shpirt pak minuta më vonë në një dhomë afër theatros. Ajo dhomë përmbahet edhe sot në gjendjen e orës kur vdiq Linkoln-i në 'të.

Po emri i Linkoln-it mbetet i pavdekur për shërbimet q'i bëri Amerikës dhe njerëzimit, për karakterin e tij të këthjellët e të pastër, për zemrën e tij të madhe që ushqente një dashuri të çquar për tërë njerëzimin.

Tiranë, më 20 të Gushtit 1925.

C.A.Chekrezi

SHPËRBLESA E PËRLOTË

Në mëngjes të 18 Nëntorit, 1863, një tren i veçantë u nis nga Washington-i, me një grup të çquar përsipër. Ndodhja e Bandës Marine¹ midis tyre tregonte se ky udhëtim bëhej për një rasje publike, dhe midis udhëtarëve gjendeshin njerës që munt të mblidhen vetëm kur i kërkon nonjë punë me rëndësi. Aty gjendeshin

¹ Banda e ushtërisë së detit.

gjykatës të Gjykatores Supreme² të Shteteve të Bashkuara; kryekumandanti i ushtërisë dhe shtabi³ i tij; anëtarë të Kabinetit.

Midis tyre, ashtu si qëndronin më këmbë përpara se të zinin vënt në fronat e tyre, çquhej përmi të tjerët, nga naltësia e shtatit të tij, një burrë me fytyrë të helmuar, i thëthitur në mejtime, dhe pa nonjë pretencje; një burrë i shëmtuar dhe i keq-veshur; një burrë që, kur mbështetej si i vartur kundër murit, nuk dukej të kish hirësi as në pamje as në sjellje, fytyra e prishur e të cilit dukej sikur vuante për tërë mëkatat e botës. Abraham Linkoln-i,¹ President i Shteteve të Bashkuara, ish nisur bashkë me rrethin e tij për të marrë pjesë, ditën e nesërme, në dedikimin e Vorresës² Kombëtare në Gettysburg.

Panorama e qetë e Nëntorit po shkiste shpejtazi pas trenit që kërciste si i shkallmuar dhe syt' e thelluara të Presidentit po e vështronin tokën seriozisht, një grimë edhe pakujdesisht. Kohë më kohë hapte fjalë me ata q'ishin rreth tij: kohë më kohë dilnin përjashta disa shkrepitima të zgjuarësisë së tij të mahnitëshme që lidhet, bashkë me madhërin' e tij, me emrin e vetë; po mëndja e tij ish sot krejt e pashpirttë, e pashpresë. Barra që rëndonte mbi krahët e tij dukej sikur e shtypte më rëndë se sa munt të kish fuqi që t'a hithte përmbropa, dhe përgjegjësia e një pothua diktatori në një vënt të gjerë, të përçarë nga një luftë e madhe, arrinte në shkallën, kohë më kohë, që të shtypte trupin dhe shpirtin e tij vetëm njerëzor.

Përveç këtyre, duhej të shkruante edhe një ligjëratë që do të mbante të nesërmen përpara mijërave që prisnin që Presidenti të thosh dishka që vlente të dëgjohej prej një populli që po shkruante një histori të re; dishka të shkëlqyeshëm, të fortë. Vështrimi i tij mellankolik u ndritua me një nënëqeshje të hidhet, kur kujtoj këtë barrë të re. Ay-Abraham Linkoln-i-çuni i lindur dhe i rritur në një kasollë, i stërvitur në shkolla pa rregull këtu e atje, që ish munduar, që kish shkëputur disa thrime diturie të rrëna nga tryeza më të pasura, që po mundohej të rrëmbente një mësim të dorë-për-dorëshëm, kufiret e të cilit i dinte edhe ay vetë, - ish ay nga i cili pritej ajo ligjëratë.

I hodhi sytë n'anën tjetër të wagonës. Edward Everett-i¹ kish ndenjur përkundrejt, folësit zyrtar i ditës së nesërme, njeriu bujar i mbaruar, studenti i kujdesmë, trashëgimtari i traditave të mësimit e t'arësimit, t'instinkteve dhe të burimeve shkollare. I vetë-rrituri² President e shëkoj me përmallje. Nga ay, Edward Everett-i, populli kish të drejtë të priste, dhe do të merrte, një ligjëratë të ballancuar e të limuar. Për atë qëllim ish ay i lindur, dhe trashëgimi, rasjet dhe dëshira e vetë kishin punuar tok për përplotësimin e ati qëllimi. Kurse Linkoln-i kish shkëputur nga një shkollim³ të varfër një dije t'Inglishtes të kjartë dhe gjithënjë të pushtedëshme, prapë ay kish frikë se dija e tij ish e pakët, se i mungonte limësia e gjerësia – a nuk ish më kot për një njeri si ay të mundohej të trajtonte¹ një fjalë që të vlente të zinte vënt pranë frazave t'argjenta t'Everett-it? Një psherëtimë doli nga krahanori i tij. E me gjith' atë, populli kish të drejtë të priste fjalët më të mira nga ay, dhe ay do t'i i jepte më të mirat që kish; të pakën,

² Gjykatortja më e naltë e Amerikës.

³ Shteti Madhnor.

¹ Linkoln-i ish Amerikan i kulluar, ndonse emri i tij ish Hebraik (Jahudi): Abrahám=Ibrahím.

² Vënt i varreve.

¹ Orator i famshëm i Amerikës i lindur në Boston.

² I përgatitur me mundimet e veta.

³ Mësimet e marra në shkollë.

¹ T'i jepte formë, të lithte tok.

ay mundej të kujdesej që fjalët e tij t'ishin të vërteta, t'ishin të shkurta; të pakën, ay nuk do t'i mundonte me fjalë të gjata. Dhe puna munt të bëhej tash në ngehjen e udhëtimit. Linkoln-i vuri një dorë të madhe, të fortë, të ntrashur nga puna, më parë në një xhep të vartur dhe pastaj në tjetrin, duke kërkuar një plumth¹, dhe nxorri më në funt një të thyer në njërën anë. Hodhi pastaj një sy hetues përçark – po s'gjeti gjë mi të cilën të shkruante. N'anën tjetër të wagones Ministri i Punëve të Jashtme porsa kish hapur një paqetë me libra dhe mbështjellsa e tyre prej karte ngjyrë kafeje kish rrënë në dyshtemenë, e grisur pa kujdes zigzag. Presidenti shtriti krahun e tij të gjatë.

“Zotni Seward, a munt ta marr këtë copë për të shkrojtur pak?” pyeti Ministrin, dhe Ministri protestoj duke iu lutur që t'i gjente kartë më të mirë.

Por Linkoln-i, me pak fjalë, qëndroj në mendimin e tij, dhe shumë shpejt copa e shëmtuar e plumthit filloj nga puna, dhe kryet e math e fytyra plot rudha të thella u ulnë përmi copën kartë ngjyrë kafeje të Ministrin Seward; njeriu i tërë ish njëdash i thëthitur në punë.

Me zell të math, me atë “zotësi që duron mundime të parreshtura” që njihet si madhësi e mëndjes, punoj Linkoln-i kur po flytyronte koha, duke ngjitur bashkë fjalë mi fjalë dhe vargje mi vargje që lidheshin ngushtë midis tyre. Si skulptori¹ duhet të përfytyronjë shtatujën e burgosur në mermerin, si artisti duhet të ëndëronjë pikturën që do të dalë nga ngjyrat e shkëlqyera po pa kuptim të paletës² së tij, si muzikanti ëndëron një këngë, ashtu edhe ay që shkruan duhet të ketë një pikturë të mbaruar të punës së tij përpara se të prekë, për të nisur nga puna, një lëndë më elastike, më gjallnore, më të fortë se çdo gjë tjetër – fjalët – copra prismaticë¹ të njerëzimit, të vjetra sa Faraonjtë, të rea sa edhe Arabët që bredhin nëpër rrugat, copra të thyera, shkëndritëse, të gjalla, copra të dala nga jeta shekull-gjatë e racës njerëzore.

Abraham Linkoln-i, duke pasur një ide të kuartë në mëndjen e tij përmi ato që do të fliste, i gjeti vargjet e fjalëve q'i vinin në majë të plumthit të rënda, të pangjyrta, të drunjta. Një herë ose dy herë, ndjejt një çudi për zotësin' e Everett-it në të lidhur tok ato shënja të cilat, ay kujtonte, ishin për Bostonianin një kyç i lehtë për të shkruar muzikë, kurse për Linkoln-in ishin vegla të rënda për punë të rëndë. E flaku më nj'anë atë mendim, se e pengonte në punën e vetë. Si e gjeti shpatën të puthitur në dorën e tij ashtu duhej edhe të lëftonte; ish e mundur, nga ana tjetër, q'ay, si edhe Everett-i, të fliste fjalë që të vinin drejt në zemrën e popullit, e kombit q'ish duke i rrënë pas për një qëllim të caktuar. Të paktën, çdo rrokje e ligjëratës së tij duhej gdhendur nga guri i sinqerisë¹ së tij. Kështu shkurtoj ku një fjalë, ku një frazë, dukë nxjerrë sheshit zemrën e mejtimit të tij, duke mos lënë asnjë çapar a lule oratorike të fërfëllonjë përpara syve t'atyre me të cilët ay kish vendosur t'ish krejt i sinqertë. Dhe kur mbaroj e këndoj fjalën dhe e la t'i binte nga dora në dyshteme dhe hodhi vështrimin e tij përjashta nëpër dritare edhe një herë. Ish puna më e mirë që munt të bënte, dhe puna e tij më e mirë i dukej një dështesë¹. Kështu, me dhëmbjen e punëtorit që beson se e mbaroj keq punën e tij, e ngriti dhe e palosi copën e grisur të kartës, e

¹ Molivë, lapës.

¹ Gdhëndës artist gurësh.

² Drasa e dorës ku mban bojrat piktori.

¹ Që lëshojnë drita shumë ngjyrash.

¹ Sinqeritet, këthjelltësi.

¹ Gjë e dështuar.

hodhi në xhep, dhe, duke flakur më nj'anë çdo mejtim mi atë pikë, si për një gjë të keqe a 'qy s'ish i zoti t'a mirësonte, u këthye dhe foli gazmorisht me miqt' e tij.

Më orën një-më-dhjetë të mëngjezit, të nesërmen, 19 Nëntor, 1863, një shumicë e madhe e heshtur po fryhej si një valë e madhe përmi vëndin që disa muaj më parë kish qënë fusha e betejës së Gettysburgut. Atje ishin ushtarë të plagosur që kishin hapur udhën e tyre, katër muaj më parë, përmes zjarit kërcitës të betejës q'u bë n'ato vënde q'ishin aqe të qetë tani, ushtarë që kishin parë të vdisnin ata q'ishin varosur n'atë vënt; atje ishin trupa, serioze e të përgjigjëshme, të cilat duhej të këtheheshin përsëri dhe me të shpejt në fushën e luftës; atje ishin turma e përditëshme amerikane që po shtohesh me mijëra; dhe përmi 'to, mi një platformë përjashta, gjendeshin udhëheqësit e vëndit, pilotët¹ që sot kishin hequr një rëndësi nga timoni i anies së Shtetit për të sallutuar kujtimin e atyre që kishin fundosur në furtunën e madhe. Më të shumët e njërësve n'atë grup nderimi janë bashkuar tani me shumicën e madhe përtej, po emrat e tyre s'kanë vdekur në historinë amerikane – shpirtra të mëdha që bredhin edhe sot n'annalet¹ e vëndit të tyre, po të cilat kishin këthyer me kujdes fytyrat e tyre prej mishi dhe gjaku, atë mesditë të çelur e të qetë të Nëntorit, kundrejt oratorit të ditës, zëri i të cilit i mbante tok dëgjuesit.

Për dy orë foli Everett-i dhe turma dëgjonte pa lodhje, e magjisur² prej dignitetit të pamjes dhe sjelljes së tij të mirërritur aqe sa, ndofta, edhe prej fjalës së tij që ka zënë vënt në letrëtyrë. Foli ashtu si pritej të fliste, për betejën e madhe, për shkaket e luftës, për përfundimet e pritme. Ish një fjalë që s'i mungonte as kuptimi më i hollë, as gjërësia e mendimit. E me gjith' atë, gjendeshin disa n'atë turmë, krejt e bashkuar ndonse ish me anën e Nordit, të cilët u çqetësuan kur ky njeri q'ish kurorëzuar me një kurorë dafinash prej Amerikanësh foli për Amerikanë si rebelë¹, dhe çështjen për të cilën Amerikanë të sinqertë jepnin jetat e tyre e quajti si një keqbërje. Ditët ishin vërtet idtë lufte, dhe gjaku i njërësve ish i ndezur; por, me gjith' atë, gjendeshin disa prej atyre që dëgjuan Everett-in të cilët besonin se ligjërata e tij e madhe do të kish qënë më e madhe po të mos ish trazuar me vrer kundër Sud-it.

Kur zëri i kjarhtë dhe i kulturuar rra në heshtje, mizëria e popullit u-çthur në një shtërgatë¹ të gjatë brohorimesh, sepse të gjithë kuptuan që kishin dëgjuar një fjalë q'ish një ngjarje. Trokitnë duart dhe bërtitnë emrin e tij një herë dhe një herë dhe një herë, ashtu si qytetarë të mirë brohorisin një njeri që meriton nder dhe q'u pëlqen edhe atyre t'a nderojnë. Më në funt, kur ish-Governatori i Shtetit Massachusetts, ish-ambasadori n'Ingli, ish-Ministri i Punëve të Jashtme, ish-Senatori i Shteteve të Bashkuara² i hijëshëm, i çquar, i hirëshëm, i shigurt në zë dhe në lëvizje – ndënji poshtë në vëndin e vetë, një figurë e gjatë, thatanike, u nda nga grupi që rrinte në platformën dhe hodhi çapet e tij të ngadalshëm në vëndin e hapur, duke qëndruar ballë për ballë me dëgjuësit. Një lëvizje dhe një mërmërim përshkoj nëpër fushën njerëzore, sikurse kish fryrë një fllad përmi një arë të madhe të mbjellë me lulëkuq.

Ky ish Presidenti. Një heshtje e drithmuar rra mi turmën dhe çdo sy u çel krejt që të vështronte këtë avitje të habitëshme, të pakënaqëshme, dhe çdo vesh u

¹ Ata që mbajnë timonin e anies.

¹ Ngjarjet e përvitëshme të shënuara.

² E rrënë si në magji.

¹ D.m.th. i quajti Sud-istët "rebelë."

¹ Furtunë e madhe.

² Ofiqet që kish mbajtur Everett-i.

ngreh që të kapte tingëllin e parë të zërit të tij. Papandehur, zëri ardhi, i hollë, i naltë, i pakëndëshëm. Efekti përmi dëgjuësit ish i pandaluëshëm, i shëmtuar. Pas zërit të thellë t'Everett-it, pas shtrimit të pritjes, ajo avitje thatanike, e çuditëshme, ay zë i naltë, i hollë që dilte nga një shtat aqë të math, ishin më tepër se sa munt të duronte ajo mbledhje Amerikanësh në të cilët ndjenja e talljes së hollë ka qënë gjithënjë më e fortë se sa ndjenja e nderimit. Një nënëqeshje e shushitur po e pagabuarshme kapi turmën, shkoj përmes saj e u-shduk. Me gjith' atë, asnjë nga ata që njihnin fytyrën e Presidentit s'munt të kishin nonjë dyshim se ay e vuri re dhe e kuptoj atë nënëqeshje.

Duke mbledhur veten, pas një pushimi aqë të pakët sa të mos vihej re, Presidenti vashdoj fjalën e tij, dhe me dyzinën e parë të fjalëve zëri i tij u rrit në vëllim, dhe ay vetë fitoj forcën dhe dignitetin e tij. Tash nuk dukej asnjë buzëqeshje në fytyrat e atyre që dëgjonin. Përkundrazi, njerëzia ndaluan frymën, sikurse kishin frikë se mos humbisin nonjë të thyer të zërit. Një figurë që dukej si e shkallmuar, gjashtë këmbë e katër inçe e naltë, përjetonte¹ mi të gjithë, duke ditur po duke mos vënë re nështypjen e parë të keqe, duke mos njohur tërheqjen e personalitetit të tij që përmbysi me fjalët e para atë nështypjen e parë. Mejtimi i tij i vetëm ish që dëgjuësit ishin populli i tij. Ay desh t'iu thosh dishka; ç'vlerë munt të kish pamja ose zëri i tij?

“Tetëdhjetë e shtatë vjet më parë,² nisi fjalën Presidenti, “prindërit t'anë prunë në këtë tokë një komp të ri, të lindur në liri dhe të dedikuar në parimin që gjithë njerëzit janë kriuar si një e një. Tash i kemi hyrë një lufte të madhe civile, për të provuar në ky komp, ose çdo komp tjetër, i lindur ashtu dhe i dedikuar n'atë parim, munt të ketë një jetë të gjatë. Jemi mbledhur në një fushë-betejë të madhe të kësaj lufte. Kemi ardhur të dedikojmë një pjesë të kësaj fushe si vënt të prehjes së funtme për ata që dhanë këtu jetat e tyre që të munt të rrojnë ky komp. Është gjë e rasëshme dhe e pëlqyer që të bëjmë një gjë të tillë.

“Por, në një kuptim më të gjerë, s'munt të dedikojmë, s'munt të përshënjtërojmë, s'munt të shënjtërojmë, këtë truall. Burrat trima, të gjallë e të vdekur, që lëftuan këtu, e kanë përshënjtëruar më mirë se sa fuqia jonë e varfër munt të shtonjë ose të pakësonjë. Bota do të vërë re pak dhe as që do të mbanjë mënt për shumë kohë ato që themi neve këtu, por nuk do të harronjë kurrë atë që bënë ata këtu. Përkundrazi, neve, të gjallët, e kemi për detyrë që të dedikojmë veten t'onë këtu për të plotësuar punën e pambaruar të cilën ata që rranë këtu e përparuan aqë fisnikërisht gjer tani. Është më mirë për neve t'i dedikohemi këtu punës së madhe që kemi përpara – që të marrim nga këta të vdekur të nderuar një besnikëri të shtuar për atë çështje për të cilën ata dhanë masën e funtme të plottë të besnikërisë – që neve të vendosim naltësisht këtu që këta të vdekur s'do të kenë vdekur më kot, që ky komp, nënë Perëndinë, do të gjenjë një lindje të re lirie, dhe që qeveria e popullit, prej popullit, për popullin nuk do të shduket nga faqja e dheut.”¹

Asnjë zë nuk doli nga mbledhja e gjërë, e heshtur. Figura e madhe e Presidentit qëndronte përpara tyre, në krye e nëshpiruar, e mbuluar me lavdi nga tingëlli dhe lëkundja e fjalëve të tij, dhe pastaj po binte dal-nga-dal, në heshtjen e madhe që mbretëronte, në vija të çlira, të pakëndëshme. Për një

¹ Ngrihej përpjetë përmi të tjerët.

² Më 1776, fillimi i independencës amerikane.

¹ Nuk gjendet Amerikan që të mos dijë këtë ligjëratë të shkurtër e të famëshme. Shumë e dinë më gojë, fjalë për fjalë; të tjerët mbajnë në mendje frazat më të çquara, nga të cilat ajo e fundit njihet si parimi kryesor i systemit qeverimtar t'Amerikës.

minutë i shëkoj me syt' e tij të helmuar po plot me mirëdashje, me pashpresi, dhe në qetësin' e thellë vështruan edhe ata atë. Asnjë dorë nuk u ngrit për brohori. Dal-ngadal, burri i math dhe i pakëndëshëm u hoq prapa përmes platformës dhe fundosi në fronin e vet; po më gjith' atë, s'u dëgjua asnjë zë pëlqimi a çmimi nga dëgjuesit; vetëm një psherëtimë e gjatë përshkoj, rënt pas rëndi, si një valë e vogël mi oqeanin. Në zemrën e Linkoln-it një sëmbim i dhëmshur iu përgjegj psherëtimët. Fjala e tij u provua, ashtu si pat frikë ay vetë, një dështesë. Kur i ngjiti syt' e tij mi ata bashkatdhetarë të tij që nuk kishin dashur t'i jepnin asnjë brohori, sikurse t'ish edhe për formë vetëm, për mundimin e tij më të mirë, Linkoln-i ndjeu zemrën e tij të bëhej copë-copë. Dhe ahëre vuri re që po binte muzika, që kori po këndonte një këngë vajtimi; piesa e tij ish lojtur, dhe ish lojtur keq.

Kur u mbarua ceremonia Everett-i e hasi Presidentin sakaqë.

“Zotni President”, nisi të thotë, “ligjëratë juaj-“

Por, Linkoln-i ia preu fjalën me një buzëqeshje, duke i hedhur dorën në sup.

“Më mirë të mos bëjmë fjalë për ligjëratën t'ime, Zotni Everett,” i tha. “Këjo nuk është e para herë që kam ndjerë se digniteti im s' duhet të më japë leje të flas përpara popullit.”

Dhe Presidenti vashdoj duke i çfaqur nderimet e duhura folësit të ditës me disa fjalë të përzemërta.

Everett-i e dëgjoj i mejtuar dhe, kur mbaroj kryetari, i tha:

“Zotni President, do t'isha i gëzuar sikur të muntnja të kënaq veten t'ime me idenë që iu afrova mejtimit qëndror të rasjes së sotme në dy orë sikundër juve iu afruat në dy minuta.”

Po Linkoln-i tundi kryet, qeshi, dhe u këthye të fliste me një tjetër, pa ndruar opinionin e tij, se ay ish një njeri që kish besim në gjykimet e veta.

Treni i veçantë që la Gettysburg-un sakaqë pas ceremonisë në vorresën e fushë-betejës pruri rredhin e Presidentit në Washington atë natë. Por, nuk gjendej prehje, ditën tjetër, për njërinë në timon të kombit; përkundrazi, puna e tij po shtohet gjersa, më katër pasdreke, ndjeu nevojën e madhe për erë, dhe doli nga Shtëpia e Bardhë,¹ vetëm, për një shëtitje. Mëndja e tij merrej edhe me ngjarjet e ditës së mëparshme – me shumicën e qetë dhe impresive,¹ me qiellin e këthjelët të Nëntorit që ngrihej si kular, në ndërmbrëtnimin e heshtur të motit, midis gëzimit të verës dhe luftës së dimrit, përmi ata që kishin ikur nga lufta e dheut për të vajtur në gëzimin e Qiellit. Piktura ish nështypur thellë në mëndjen e tij; i dilte përpara si një avitje. Dhe bashkë me ‘të i vinte një dhëmbje, një çqetësi e mëndjes q'e kish munduar edhe në orët që kishin rrjedhur ndërkohë² – hidhërimi i dështimit të ligjëratës së tij. Atë ditë kish hedhur më nj'anë, me një mënyrë të butë po edhe të përfuntme, çdo përmëndje mi atë pikë nga ana e atyre q'ishin rreth tij; kish hedhur sytë në kryetitujt e gazetave me një nëqeshje sarkastike,¹ kur pa lëvdimet e tyre; Kryetari i Shtetit, mejtonte ay, duhet koplimentuar medoemos, sikurse t'ish edhe për formë vetëm; komentet e gazetave, kish përfunduar ay, s'kishin asnjë rëndësi. E dinte mirë se në rasje të tjera kish dhënë disa fjalë të goditura mirë; asnjë njeri që kish zgjuarësin' e tij

¹ Pallati i Presidentëve t' Amerikës.

¹ Që bën nështypje të madhe.

² Në kohën që kish shkuar n'atë mes, (Fr. *entretemps*; Ingl. *meantime*).

¹ Plot me tallje t'ashpër.

s'munt të mos pranonte që herë pas herë kish zaptuar zemrat e dëgjuësve me sulmën e fjalëve të tija; por, prapë nuk kish nonjë ide të naltë për zotësin' e tij për të trajtuar fjalë, dhe ngjarja e djeshme ia kish tronditur më tepër atë besim. Solli nër mënt me hidhërim faktin që, edhe për Presidentin, a'su ngrit asnjë dorë, asnjë zë brohorimi.

“Duket që fjala ime t'ish shumë e varfër” tha me vete; “por, prapë unë kujtonja q'ish një fjalë mjaft e mirë. Sidomos, qëllimi im kundrejt tyre ish i mirë.”

Hapat e tij të gjata e shpunë në rethinat e qytetit, dhe papandehur, në një çip t'udhës, që mprapa një gardhi, një djalosh i ri, nja pesëmbë-dhjetë vjetsh, dolli duke rendur në drejtimin e tij, u pengua, u përpoq me 'të, dhe Linkoln-i e mbajti të mos binte me një krah të shpejtë, të fortë. Djaloshi u ngreh me këmbë, hodhi prapa flokët e tij të dëndura, të çelta, dhe vështroj me kryenaltësi; dhe Presidenti, duke e shëkuar në sy, vuri re që syt' e tij të kaltërt ishin të mbytur në lot.

“E duani tërë udhën për veten tuaj? S'munt një njeri nga Sud-i as t'ecën nëpër udhët pa-pa-“ dhe fjalët u prenë nga një dhënesë. Zemrimi dhe krenaria e dialoshit s'ishin gjë për njërinë që përpyjetonte mi'te – për atë mëndje të gjerë djaloshi ish vetëm një çun në dishtresë.¹

“Çuni im, ajo që të pengon udhës gjendet përbrënda teje,” tha Presidenti me butësi, dhe me ato fjalë djaloshi i habitur i hapi syt' e tij të lagur dhe qeshi, një qeshje mbytëse, foshnjarake q'arrijti në thelbin e zemrës së njeriut më të motshmë.

“Është më mirë kur qesh, çun,” tha Linkoln-i, duke e cënuar në sup. “Tani thua-më se ç'ngatresa je duke gjetur në botë. Ndofta të munt të të ndihmonj.”

“Ngatresa! Ngatresa!” thirri dialoshi me zemrim, “çdo gjë është ngatruar,” dhe e çthurri gojën në sharje të marra kundra qeverisë që nga Presidenti gjer te nëpunësi më i vogël.

Linkoln-i dëgjoj me durim, dhe kur çuni pushoj për të marrë frymë, “Vashdó, vashdó” i tha me mirëdashje, “të bën mirë të nxjerrësh helmin përjashta.”

Me ato fjalë djaloshi heshti dhe drejtoj shtatin e vet me një dignitet të pahepur, i zemruar po edhe i tërhequr nga bashkëfolësi i tij, i pazoti të shkëputej nga ay gjigandi i panjohur që tregohej aqë mirëdashës nënë goditjet e tija, po edhe e frymëzonte me një ndjenjë besimi dhe shprese.

“Dua një avokat,” foli me rrëmbim, duke vështruar me angushti¹ në fytyrën plot rrudha q'e shëkonte prej-së-nalti. “Nuk di se ku të gjenj një avokat në këtë qytet të tmershëm, dhe duhet medoemos të gjenj një – s'munt të pres – munt të jetë tepër von – dua një avokat këtë minutë,” dhe për të dytën herë shpirti i tij u-ndes si prej ethesh.

“Ç'punë ke me avokatin?” Përsëri zëri i qetë dhe miqësor i Linkoln-it e zbuti.

“E dua që të shkruanjë një dhiatë ose testament¹. Im-vëlla është-“ dhe e qëndroj frymën e tij me një mundim të dëshpëruar për të kontrolluar veten.” Thuhet se është duke-vdekur.”

¹ Qedër, fatkeqësi.

¹ Të shtrënguarit e zemrës, merak.

¹ Shkresa që le një njeri duke parëshëkuar vdekjen e vetë, me anën e të cilës bën të njojtura dëshirat e tij të funtme.

E mbaroj fjalën me një të dredhur të zërit, dhe trimëria e përjashtme dhe zëri i dredhur e foshnjarak vajtnë drejt në zemrën e ati q' e dëgjonte.

“Nuk’ e besonj – nuk është e mundur të vdesë,” vashdoj djaloshi, duke marrë kurajë. “Po sido që të jetë, ay dëshiron të lërë një dhiatë, dhe – dhe unë kujtonj – ndofta të jetë nevojë për – për ‘të.”

“Kuptonj,” tha ay tjetri, i vretur, dhe shpirti i coptuar i djaloshit ndjeu të ngjallet në zemrën e tij një besim i pa-parëmtuar që kish hasur një mik. “Ku gjendet yt vëlla?” shtoj duke pyetur Presidenti.

“Gjendet në spitalin-burg atje- n’atë ndërtesën e madhe,” u përgjegji djaloshi duke treguar ndërtesën me gisht. “Është Kapiten n’ushtërinë t’onë – n’ushtërin’ e Sud-it. U plagos në betejën e Gettysburg-ut dhe e prunë këtu si rop luftime.”

“Oh!” bëri Linkoln-i. Syt’ e tij të thelluar vështruan fytyrën freske të djaloshit, dhe mushklat¹ u-shtrinë, nënë dhëmbjen dhe përgjigjesinë, me mëshirën më mirëdashëse dhe më atërore. “Më duket se munt t’a mbaronj punën tënde, çuni im,” tha. “Kam punuar edhe unë ca pak si avokat, dhe do t’a shkruanj dhiatën për juve, me gëzim.”

Djaloshi e këtheu rrotull përpara se të mbaronte fjalën. “Ejani,” i tha, “mos humpni kohë në fjalim – përse nuk më thatë më parë?” dhe shëkoj lart në fytyrën e bashkëfolësit të tij. Pa robot që nuk ujdin pas trupit, kryet e keqgdhëndur si një shkëmp i prerë keq, dhe shtatin e pakëndëshëm të njeriut; po ish shumë i ri që të dinte se ajo që ndjente të fshihej prapa atyre vijave ish madhëria e vërtetë. Në zërin e tij dhe në qëndrimin e krenit të tij të ri aristokratik ndihej një tingëll kryelartësie të shëmtuar. “Munt t’ju paguajmë, si munt t’a dini – s’jemi të këputur.” I ngjiti sytë në fytyrën e Linkoln-it për të kqyrur nështypjen që do të bënin fjalët e tij. “Im-vëlla është Carter¹ Hampton Blair-i, i Shtetit Georgia. Unë jam Warrington Blair-i. Neve jemi Blair-et e Pallatit Hampton, si e dini.”¹

“Oh!” – tha Presidenti.

“Puna nuk do t’ish aqë keq po t’ish që Nellie¹ të mos kish ikur sot nga Washington-i – imemotrë, Zojusha Eleanor Hampton Blair. Carter-i ish më mirë sot në mëngjes, dhe ashtu ajo iku me Senatorin. Ajo është sekretare e Senatorit Warrington, si munt t’a dini; dhe ay është me anën e Yankëve”¹ – zëri i djaloshit ish plot përçmim-“ por, ay është kushëriri ynë, dhe kur ia dha atë punë Nellie-t ajo e pranoj me gjithë kundrështimet e Carter-it dhe t’imët. Ishim varfëruar shumë” – kryenaltësia e djaloshit u harrua për një minutë, duke u tretur në besimin zbutës me të cilin e kish mbushur zemrën e tij ay i huaji. Ish një çlodhje shpirti për ‘të të fliste, dhe dora e madhe që mbështetej në supin e tij kur po ecnin tok dukej si një shiguri që fjalët e tij priteshin me nderim dhe kuptim. “Pa dyshim, po t’ish Nellie këtu, ajo dinte si të gjente një avokat, po Carter-i u bë më keq një gjysmë ore më parë, dhe doktori tha se munt të bëhet më mirë ose munt të vdesë çdo minutë, dhe Carger-i u kujtua për të hollat dhe u çqetësua aqë shumë sa u bë më keq, e kështu unë thashë që do të vete të gjenj një avokat, dhe renda me vrap dhe kështu u përpoqa me juve. Kam frikë se nuk jam sjellë aqë

¹ Damarët e fortë të mishit.

¹ Këndohet: “Karter.”

¹ E vetëma aristokrati tradicionale amerikane gjendet në Sud, ku u vendosnë një numur fisnikësh Ingлизë që më 1650 e pastaj.

¹ Këndohet “Néli”.

¹ Yankees (Jankis – Jankë) quhen Nord-istët.

mirë.” Nënëqeshja që pa në fytyrën thatanike q’ë vështronte prej-së-nalti ish tërë përgjigjia për të cilën kish nevojë. “Më vjen keq shumë. Kërkonj ndjesë. Shigurisht, jini shumë i mirë që të këtheji me mua me një herë. “Sjellja e djaloshtit ish plot me hirësin’ e shigurtë e një të rrituri aristokratish; edhe në kryenaltësin’ e tij gjendej një cilësi e dashurshëm, dhe vajtja dhe ëmbëlsia dhe krenaria, të bashkuara tok, kapnë zemrën e butë aqë sa edhe ndjenjën e talljes së hollë të Linkoln-it. “Nuk do t’ju vejë mundimi më kot,” djaloshi vashdoj. “Ndofta jemi të varfër, po kemi më tepër se mjaft që t’ju paguajmë, jam i shigurt. Nellie ka disa stolira, fjala vjen – oh, më duket se i kanë mbetur edhe shumë gjëra. A kushton shumë shkrimi i një dhiate?” pyeti me mallëngjim.

“Jo, çun; është një nga gjërat më të lira që munt të bënë njeriu,” ish përgjigjia e nxituar e Linkoln-it, dhe zëri i djaloshtit tregoj një lezim¹ të zemrës së tij.

“Gëzohem ahëre, sepse, natyrisht, Carter-i dëshiron të lërë sa më tepër që të jetë e mundur. Si munt të kuptoni, për atë punë e do dhiatën – Carter-i është i vluar me Zojushën Sally¹ Maxfield, dhe do t’ishin martuar në këtë kohë po të mos qe plagosur dhe rrënë rop. Kështu, si çdo burrë fisnik q’është i vluar, ay dëshiron t’i lërë së vluarës së tij çdo gjë që ka. Pallati Hampton më bie mua pas Carter-it, po është edhe një sumë të hollash – një sumë mjaft e madhe – vetëm që s’e vemë dot në dorë tani, nga shkaku i luftës së mallkuar. Dhe ajo sumë i bie shoqes së Carter-it, se ajo është shoqe për ‘të – po thua se shoqe – dhe po të mos bënë dhiatë, suma nuk do t’i vejë asaj. Do t’i bjerë Nellie-t dhe mua në qoftë se – në qoftë se i ngjet gjë Carter-it.”

“Edhe ti qënke bërë merak nga frika se munt të të bjerë ty ajo sumë?” pyeti Linkoln-i i mejtuar.

“Po, doemos,” tha djali me padurim. “Natyrisht, do të jetë një turp po të na bjerë neve, Nellie-t dhe mua, sepse kurrë nuk do të mundim të bindim Nellie-n të pranonjë atë sumë. S’kemi nevojë për ‘të – unë jam i zoti të mbanj Nellie-n dhe veten t’ime,” tha djaloshi me kryenaltësi, duke hedhur prapa kryet e tij të çelur; dhe ajo lëvizje e krenit të tij ish si lëvizja e krenit të një kali bujar, të mirë-rritur.

Duke folur kështu arrijtin njëdash përpara ndërtesës q’ish spital edhe burg.

“Do t’ju shpie brënda, pa nonjë ndalim; mos bëji merak për atë. Këtu më njohin të gjithë mua,” hodhi djaloshi fjalët pas supit të vet, duke i nënëqeshur miqësisht. Presidentit, si për shigurim. Duke u derdhur me vrap në korridorin¹ që shtrihej përpara, djaloshi nuk vuri re që rojat po sallutonin figurën shtatmadhe që po i vinte pas; mëndja e tij e prishur nuk e la të çuditej sepse nuk gjente nonjë ndalim në të hyrë, atje ku po vraponte nëpër ndërtesën e madhe, me mikun e tij që po i binte pas me hapa të gjata.

Një djali’ i ri – pothua një djalosh, edhe ay – nja njëzet e tre ose njëzet e katër vjetsh, fytyra e pashme e të cilit ish tani një hije e bardhë, ish i mbështetur kundër kultrave¹ të shtratit, duke vështruar derën me dëshirë kur po hynin ata.

“Të lumtë, Warry¹,” e priti me gëzim të vëllanë, “më paske gjetur një avokat,” dhe tiparet e tij të zbetë u-ndritnë më një nënëqeshje aqë shkëlqenjese sa dukej pa vënt n’atë vis aqë të shëmtuar. I shtriti dorën njeriut që po i afrohej,

¹ Të lehtësuarit.

¹ Këndohet “Sálli.”

¹ Rruginat përmbrenda një ndërtese të madhe.

¹ Jastëkë.

¹ “Uóri,” shkurtim i emrit Warrington.

dhe që dukej si një mal i math prapa shtatit të vëllajt të tij. “Ju falem nderit q’arthtë,” i tha me gjithë zemër, dhe në zërin e tij ndihej gjith ajo sjellje prej grand seigneur-i¹ që gjendej edhe n’atë të vëllajt të tij.

Papandehur e zuri një sëmbim, kryet e tij rra mi kultrat, mushklat e tij u drohthë, krahu që kish rreth qafës së djaloshit të gjunjëzuar u-shtrëngua pa dashur. Por, prapë, edhe në kohën që agonia e mbante në thonjt’ e saj, ay nënëqeshte me kurajë gazmore.

“Ment më rrëmbeu era krejt,” mërmëriti, me zë të dredhur, po syt e tij ndritnin me tallje. “Më mirë t’i shtrohemi punës përpara se të dalë nonjë erë më e fortë e të më shpjerë shumë lark. Atje në tryezën gjendet kalemi dhe ngjyra, Zotni – im vëlla nuk më kallëzoj emrin tuaj.”

“Vëllaj i juaj dhe unë u-hasmë pa nonjë ceremoni,” u përgjegj ay tjetri, duke i vënë në rregull sëndet e shkrimit. “Ay m’u turr mua si nonjë dem i ri,” dhe djaloshi qeshi me gjithë zemër, me gjithë merakun e math. “Emri im është Linkoln.”

Oficeri i ri e kqyri me kujdes. “Një emër i mirë për pikëpamjen tuaj sepse, si e kuptonj edhe juve jini me anën e Nord-it, jo?”

Syt’ e thellë nënëqeshnë misteriozisht.

“Jam, vërtet, me atë anë. Munt të më quani edhe “Yankee,” po të duani.”

“Zotni Linkoln, kini një gjë në veten tuaj,” tha Georgiani¹ i ri seriozisht, më një përlujë mirëdashëse të pa-parëmetuar, “e cila më bën të dëshironj t’ju quanj, me lejen tuaj, si një mik.”

Folësi kish atë instinktin e lumur q’i bën fjalët të japin kuptimin e tyre më të bukur, dhe Presidenti, në të cilin ay instinkt ish i fortë, ndjeu të zgjohej një vëllazëri e shpejtë për atë armikun e tij i cili po e sallutonte përpara se të vdiste. Me njëherë nderi dorën e tij të madhe.

“Le të zëmë dorë,” tha. “Vërtet, jemi miq.”

“Gjersa të na ndanjë vdekja,” tha oficeri nga-dal, nënëqeshi, dhe pastaj e hodhi kryet përmbropa me një lëvizje si atë të vëllajt të tij më të ri. “Tash le të shkruajmë dhiatën,” tha përfundisht.

“Po, tash do t’i japim funt kësaj punës së dhiatës, Kapiten Blair,” u përgjegj me zë të çelur burri i math. “Kur të shkarkohet mëndja juaj nga rëndësira e plaçkës mun të përhi më lehtë dhe të bëji mirë më shpejt.”

Nënëqeshja e ëmbël dhe e ndritshme e oficerit të Sud-it shkëlqeu edhe një herë, krahu i tij hoqi më afër supin e djaloshit, dhe Presidenti kuptoj, më dhëmbje, që miku i tij i ri e dinte që do të vdiste.

Me pyetje të shkurta, të thjeshta, dhe me përgjigje të kjarta dhiata e vogël u shkrua në pak kohë, dhe avokati i përdortë u ngrit të merrte leje për t’ikur. Po njeriu i plagosur shtriti dorën.

“Mos ikni edhe,” u-lut, me zërin urdhëruës e fituës q’ish karakteristik për të dy vëllezërit. Nënëqeshja e papandehur dhe e ndritshme shkrepri edhe një herë në fytyrën e re, të tharë nga vojtja, paralajmëruëse të një vdekje t’afërme. “Ju dua,” tha çiltazi. “Kurrë më parë nuk kam dashur një të huaj në një kohë aqë të shkurtër sa këjo.”

Kryet e tij, të çelet si prej çuni, çlodhej mi kultrat, gërsjeta flokësh të lagëta kundër bardhësisë së kultrave, syt e kaltërt ndritnin si gurë të çmuar në fytyrën e tij pa ngjyrë, dhe krahu i tij ish i hedhur mprojtësisht rrotull supeve të

¹ Zotni i math.

¹ Nga shteti “Georgian.”

vëllajt të tij të ri që po tulitej pas tij. Gjendej aqë trimëri, aqë pashpresi, aqë dhëmshuri n'atë pikturë sa që zemra e madhe e Presidentit rrihte me dëshirë që t'i mbante me kurajë.

“Dua t'ju flas për atë Linkoln-in tjetër, adashin tuaj,” vashdoj zëri i thellë dhe i pashigurt i robit të luftës, duke u munduar dhëmshurisht të gjenjë një subjekt që të mundë t'interesonjë, që të mundë të mbanjë njerinë q'ish gati t'ikte.

Dhe njeriu që rrinte më këmbë, në dyshim, me-zi kontrolloj një lëvizje të padashur, kur dëgjoj emrin e vet.

“Jam Sud-ist gjer në palcën e eshtrave të mia, dhe besonj me gjithë shpirt në çështjen për të cilën lëftova, në çështjen për të cilën po-“ tha i plagosuri dhe qëndroj me një herë, duke përkëdhelur me dorë supin e të vëllajt. “Por, ay Presidenti juaj është një njeri fort i çquar. Njerëzia atje poshtë, në vëndin tonë, e shëkojnë si një djall me brinjë, si munt t'a dini,” dhe qeshi, “por unë e kam adhurar gjithënjë. Ay është njeri me parime, jo me armiqësi, për këtë luftë; është një burrë i vërtetë, është i pushtedëshëm dhe' – e ngriti kryet me rrëmbim dhe syt' e tij lëshuan shkrepitima – “dhe, për Zotin, a e kënduat fjalën e tij të djeshme q'u botua në gazetata?”

Linkoln-i e shëkoj me habitje. “Jo,” tha, “s'e kam kënduar.”

“Uluni poshtë,” urdhëroj Kapiteni Blair. “Mos i kurseni disa minuta një njeriu që ndodhet në fatkeqësi. Dua t'ju flas mi atë ligjëratë. Nuk kini aqë punë sa të mos kini nevojë të dini për 'të.”

“E po, mirë,” tha Linkoln-i, “ndofta të kem nevojë,” Nxorri saatin dhe bëri një hesap të shpejtë me mëndje. “Fundi i fundit munt të mos ha dot darkë n'orën e caktuar, dhe djaloshi po vdes,” u-mejtua. “Sikur të munt t'a mbanj të kënaqur për disa minuta, darka është një gjë e vogël.”

Foli përsëri me zë. “Ushtarët janë ata që kanë punë këto dit, jo avokatët,” tha. “Do të jem tepër i gëzuar që të shkonj një gjysmë ore me ju, Kapiten Blair, po të mos ju loth.”

“Jini shumë i mirë,” oficeri i ri tha, dhe një mbret i ndenjtur në fron s'munt t'ish më i hirëshëm me një mënyrë më madhështore po edhe të padashur. “Po, pa dal; mos është ky njeriu i math nonjë nga farefisi juaj, Zotni Linkoln?”

“Po, kemi një farë lidhje – me anë të gjyshit,” pranoj Linkoln-i. “Por, unë e njoh njerinë ashtu si është – munt të flisni ashtu si të duani.”

“Atë që dua të them, kryepari, është këjo: që die ay dha një nga fjalët e mëdha të historisë.”

“Si?” pyeti Linkoln-i, duke e vështruar drejt në sy.

“Po, unë di mirë për se flas,” tha i plagosuri duke goditur mbulesat me grushtin e tij të thatë. “Im-atë ish një folës-tërë ungjërit dhe gjyshi im ishin folës. Edhe unë vetë jam stërvitur në oratori. Kam studiuar e kënduar modelet më të mira që kurse isha një çun me pandallona gjer më gju. Dhe e njoh një fjalë të madhe porsa t'a shoh. Dhe kur Nellie – ime motrë – solli gazetën sot në mëngjes dhe m'a këndoj atë fjalë, i thashë me një herë se, që në fillim të historisë, nuk janë folur më tepër se gjashtë fjalë që munt të barabiten me 'të. Dhe i thashë ashtu më parë se të më thosh ajo se ç'kish thënë Senatori.”

“Dhe ç'tha Senatori?” pyeti njeriu i qetë që po dëgjonte.

“Ay është Senatori Warrington, për të cilin ime-motrë është duke punuar si sekretare.” Shpiegimi ish i pahirtë, po ay vashdoj, duke kapërxyer ndalimin në zjar e sipër të tregimit. “Senatori ish die në Gettysburg, me rredhin e Presidentit. Ay i tha motrës sime që fjala vajti aqë thellë në zemrat e mizërive të mbledhura

atje sa, kur morri funt, ish sikur tërë dëgjuësit e qëndruan frymën – asnjë dorë nuk u ngrit për brohori. Do t'ish sikur të brohoriste njeri një lutje te Perëndia – do t'ish një trushkim¹. Dhe që të gjithë ndjenë fjalën gjer te ay i fundit. Pas mbarimit ardhi një minutë e gjatë heshtjeje përnderimi, asnjë zë nga tërë ajo turmë e madhe – dhe mua, një armiku, më duket q'ish shpërbleta më e përplotë q'i është dhënë nonjë herë prej nonjë populli nonjë oratori.”

Djaloshi, duke hequr dorën nga supi i të vëllajt për të shëkuar efektin e fjalëve të vëllajt të tij, pa me çudi që ndritnin disa lot në syt e avokatit të panjohur. Po njeriu i plagosur s'vuri re.

“Do të rronjë, ajo fjalë. Pesëdhjetë vjet më von fëmijët amerikanë të shkollave do t'a mësojnë si një pjesë t'arësimit të tyre. Ky nuk është vetëm mendimi im, vashdoj duke folur. “Senatori Warrington thotë se vëndi i tërë po ushton me atë fjalë. Dhe s'e kini kënduar? Dhe emri juaj është Linkoln? Warry, vëlla, ku është gazeta që pruri Nellie? Do t'ia këndonj Zotnisë Linkoln unë vetë.”

Djaloshi u-çua më këmbë e u-derth përmes dhomës, dhe ngriti nga tryeza gazetën e palosur. “Le-më t'a këndonj unë, Carter,” iu lut të vëllajt – s'duhet të lodhesh.”

Figura gjigande që ish shukosur, me llërët mi gjunjët, n'errësirë, pranë shtratthit të spitalit, u-ngrit dal-nga-dal përpjetë gjersa u-përshkrua me tërë naltësin' e saj. Linkoln-i këtheu kryet te djaloshi që rrinte më këmbë nënë qipin kleitës të gazit dhe leçiste me të thyera, të buta, shkasëse, të zërit, fjalët që, në njëzet e katër orët e shkuara, kishin qënë vrer dhe pelin për mëndjen e tij. Dhe me të rrjedhurit e fjalëve nga goja e djaloshit, ngjau një mrekulli; se njeriu q'i kish shkrojtur u bint q'ishin fjalë të mëdha. Mësoj ahëre, ashtu si shumë njërës më të vegjël kanë mësuar, se nga një veprë e vogël mirësie vjen një gëzim i math; që kish shkëputur, me mirëdashjen e tij, një bekim nga armiku.

“Tetëdhjet' e shtatë vjet më parë”, filloj zëri fresk i djaloshit, dhe fytyra e njëriut q'ish duke vdekur u-çqua e bardhë mi kultrat e bardha, e mprehur me dëshirë, dhe fytyra e Presidentit ndriti sikurse dëgjonte moca fjalë të rea. Fusha e ditës së djeshme, ligjërata, heshtja e plottë me të cilën u-prit, të gjitha u-ndrituan, ashtu si i sillte prapë në mendje tani, me një kuptim të ri. Dhe kur kuptoj se heshtja nuk tregonte indiferencë, po ndofta ish, si tha ky armik zemër-gjërë, “shpërbleta më e plotë që i është dhënë nonjë herë prej nonjë populli nonjë oratori,” i ardhi një valë force gazmore për të mbajtur barrën e rëndë të shpëtimit të një kombi. Zëri i djaloshit mbaroj kjartësisht, duke çkoqur fjalët një-nga-një:

“Neve këtu vendosim naltësisht që këta të vdekur s'do të kenë vdekur më kot, që ky komp, nënë Perëndinë, do të gjenjë një lindje të re lirie, dhe që qeveria e popullit, prej popullit, për popullin nuk do të shduket nga faqja e dheut.”

Në të ndarën e spitalit mbretëronte një qetësi aqë e plottë sa ajo në fushën e Gettysburg-ut. Zëri i ushtarit e prishi atë qetësi.

“Është një fjalë çuditërisht e bukur,” tha ay. “S'munt të bëhet gjë më e bukur. Shumë njërës të tjerë kanë mbajtur fjalë më gjakndezëse, për Nord-in sa edhe për Sud-in, po kurrë më parë, unë kujtonj, s'janë folur fjalë që bashkojnë dashurin' e të dy anëve. Vetëm ata më të mëdhenjtë munt të jenë partizanë pa armiqësi, dhe vetëm ata munt t'a quajnë sot veten e tyre jo Nordistë ose Sudistë, por, Amerikanë. Që të ndjenjë njeriu se armiku munt të të lëftonjë gjer në vdekje pa keqdashje, po, përkundrazi, me mirëdashje – ajo e ngreh atdheun e vet, e ngreh njerëzimin në një shkallë në të cilën e vlen që të vdesë dokush. Këto janë

¹ Fëlliqje e gjërave të shënjtja (Fr. Sacrilége).

fjalë të bukura, të mëdha, dhe hidhësia e luftës munt të shduket po të jetë se shpirti i Linkoln-it të munt të përhapet n’ushtëritë. A bashkoji në mëndimin tim?” pyeti papritur i plagosuri, dhe Linkoln-i u përgjegj nga-dal, me një zemër të lumur.

“Besonj q’është një ligjëratë mjaft e mirë,” tha ay.

Gjak-nxehti Sud-ist vashdoj.

“Pa dyshim, këto s’bashkohen aspak me pikëpamjen t’ime,” dhe bukuria e vështrimit të tij i bëri edhe fjalët e tij të bukura. “Mëndimi që gjendet në themel të tyre është i shtrembër, i përkundërt, si e shëkonj unë; por, prapë, ajo s’e ndryshon aspak adhurimin t’im për njërinë dhe për fjalët e tij. Më pëlqen që të zë dorë me ‘të përpara se të vdes,’” tha ay, dhe nënëqeshja e ndritëshme dhe e bukur shkëlqejti mi fytyrën e tij të zbardhur si një llambë; “dhe dua t’i them që unë di se ajo për të cilën lëftojme të gjithë neve, ata më të mirët nga neve, është e drejta e atdheut t’onë, ashtu si na e ka dhënë Zoti vetë që t’a kuptojmë atë të drejtë.”

Djaloshi po gjente një mundim të math në të folur, sikurse t’ish i lodhur, po ajo nuk e ndaloj që të vashdonte: “Kur një njeri i afrohet aq shumë derës së vdekjes sa të ndjenjë erën që fryn përmes saj nga një atmosferë më e gjërë, ahëre gjërat e vogla i merr ajo erë. Hidhësia e luftës ka ikur nga mua. Unë ndjenj vetëm dashurinë për atdhe, kënaqësinë që dhashë jetën t’ime për ‘të. Fjala – ajo ligjëratë - e ka bërë që të ngrihet lart e më lart ay atdhe – e ka bërë që të ngrihet lart e më lart ana juaj sa edhe ana jonë. Fort më pëlqen që të çloth dorën t’ime n’atë të Linkoln-it-“

Zëri i kjartë, i thelë, me ndalimet e tij, me dobësin’ e tij, pushoj përnjëherësh. Vetiu dora kërcëu përjashta dhe kapi gishtrinjt’ e mëdhenj që varreshin afër tij, duke ulur Presidentin, më gjunjë, me forcën e shpirtheqjes, pranë shtratthit. Robi i luftës po përpëlitej në një goditje dhëmbjeje vdekësore, në kohën që po mbante, pa ditur se po mbante, dorën e mikut të tij të ri në një rrokje munduese. Dera e vdekjes ish hapur më të katra dhe një erë e marrë po e shpinte atë shpirt të ndritshëm po të ngadhënuar n’atë atmosferën më të madhe për të cilën ay kish bërë fjalë më parë. Me një herë mundimi pushoj, kryet pa jetë u çloth në krahët e vëllajt më të ri, dhe dora e ushtarit Sud-ist mbeti e qetë, atje ku kish dashur ay vetë, në dorën e Abraham Linkoln-it.